

ТИПОВІ ПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ: НЕОБХІДНІСТЬ ПОСИЛЕННЯ КОНТРОЛЮ

TYPICAL VIOLATIONS IN PUBLIC PROCUREMENT: NEED TO STRENGTHEN CONTROL

Гришук Т.В.

студентка,

Національний університет державної фіскальної служби України

Білобровенко Т.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри аудиту та економічного аналізу,

Національний університет державної фіскальної служби України

Hryshchuk Tatiana

Student,

University of State Tax Service of Ukraine

Belobrovenko Tatiana

Candidate of Economic Sciences,

Associate Professor Senior Lecturer at

Department of Audit and Economic Analysis,

University of State Tax Service of Ukraine

Прозорість використання публічних коштів є неодмінною ознакою демократичної держави, особливо в умовах децентралізації влади. У сучасному українському суспільстві формується потреба у систематичному та аргументованому аналізі використання державних ресурсів. Однією з найбільш гострих сучасних проблем в Україні є питання щодо здійснення контролю у сфері публічних закупівель, особливо в умовах здійснення сучасних електронних закупівель. Для того щоб подолати корупційні схеми під час здійснення закупівель у державній сфері, було прийнято рішення про впровадження переходу на електронний документообіг за допомогою системи електронних торгів, яка дістала назву "ProZorro". Старі форми та методи контролю стають неієвими. Моніторинг закупівель дає можливість відстежувати процедури закупівель на будь-якому етапі їх здійснення. Отже, дослідження типових порушень у сфері публічних закупівель та методів їх виявлення є досить актуальними.

Ключові слова: державні закупівлі, тендер, конкурсні торги, дискримінація, замовники, перевірка державних закупівель, моніторинг закупівель.

Прозрачность использования публичных средств является непременным признаком демократического государства, особенно в условиях децентрализации власти. В современном украинском обществе формируется потребность в систематическом и аргументированном анализе использования государственных ресурсов. Одной из наиболее острых современных проблем в Украине является вопрос об осуществлении контроля в сфере публичных закупок, особенно в условиях осуществления современных электронных закупок. Для того чтобы преодолеть коррупционные схемы при осуществлении закупок в государственной сфере, было принято решение о внедрении перехода на электронный документооборот с помощью системы электронных торгов, получившей название "ProZorro". Старые формы и методы контроля становятся неэффективными. Мониторинг закупок дает возможность отслеживать процедуры закупок на любом этапе их осуществления. Таким образом, исследование типичных нарушений в сфере публичных закупок и методы их выявления являются весьма актуальными.

Ключевые слова: государственные закупки, тендер, конкурсные торги, заказчики, проверка государственных закупок, мониторинг закупок.

The article deals with typical violations in the field of public procurement and outlines the need to strengthen control in this sphere by preventing the offense, and not detecting it through the introduction of a new effective form of control – procurement monitoring. Transparency in the use of public funds is an indispensable feature of a

democratic state, especially in the conditions of decentralization of power. Today Ukrainian society, there is a need for a systematic and reasoned analysis of the use of state resources. For a long time, public procurement was considered one of the most corrupt sphere in the economy. The public procurement procedure was of a paper nature, which made it impossible to monitor the transparency and efficiency of their implementation. The impetus for change was Eurointegration, when with greater vigilance, citizens began to pay attention to what exactly the funds in public institutions and organizations use. In this regard, our state has decided to modify this system and carry out reforms in this sphere, through the introduction of the electronic trading system, called "ProZorro". Today the one of the most pressing problems in Ukraine is the issue of control over public procurement, especially in the context of modern electronic procurement. In order to overcome corruption schemes in public procurement, it was decided to introduce the transition to electronic document circulation using the electronic trading system, known as "ProZorro". The old forms and methods of control become incapacitated. Procurement monitoring provides an opportunity to monitor procurement procedures at any stage of their implementation. Thus, the study of typical public procurement violations and their detection methods are very relevant. In the article the most actual cases in which the rules of conducting the procedure of public procurement are violated are considered. The most actual cases in which the rules of conducting the procedure of public procurement are violated are considered. The implementation of the proposed measures will reduce the number of violations in the field of public procurement and make them more transparent and fair, as well as increase the number of persons willing to participate in them.

Key words: public procurement, tender, competitive bidding, customers, public procurement review, procurement monitoring.

Постановка проблеми. Сфера публічних закупівель є однією з найбільш криміногенних у нашій державі. Проведення транспарентних, конкурентних, зрозумілих, гласних процедур державних закупівель є для будь-якої держави запорукою успіху в питанні використання бюджетних коштів на задоволення суспільно-необхідних потреб. Хоча за останні роки кількість правопорушень у цій сфері скоротилася у зв'язку із введенням системи електронних торгів "ProZorro", проте з'явилися нові, деякі з них набули інших ознак, трансформувалися і потребують застосування нових форм їх виявлення та попередження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання порушень у сфері державних закупівель досліджено у працях вітчизняних та зарубіжних учених: К.В. Антонова, В.І. Антипова, Д.А. Баландина, В.Т. Білоуса, І.Л. Близнюка, В.І. Василичука, К.Ю. Водоласкову, В.В. Дарогана, Т.В. Мельничука, О.Б. Сахарова, Ю.В. Скопирскую, О. П. Тараненко та ін. Однак запропоновані наукові концепції не утворюють єдиної системи, у вчених і практиків відсутнє розуміння стосовно багатьох ключових понять і категорій, серед яких і питання запобігання правопорушень у сфері державних закупівель.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність істотних досліджень у сфері контролю державних закупівель, через упровадження електронних систем змінилася і специфіка контролю. Тому основними завданнями статті є дослідженні типових порушень у сфері публічних закупівель та надання пропозицій з удосконалення контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційний період, у якому сьогодні перебуває Україна, характеризується докорінними соціально-економічними перетвореннями, пов'язаними з утвердженням ринкових умов гос-

подарювання. Одним із найпотужніших інструментів державного регулювання економіки, розвитку конкурентного середовища та виконання соціальних завдань є система державних закупівель. Головною метою державної політики у сфері закупівель є забезпечення ефективності цих процедур – закупівлі товарів, робіт, послуг найвищої якості з найнижчою ціною. Найбільш дієвим шляхом досягнення визначеної мети є здійснення прозорого конкурсного відбору найкращого постачальника товарів.

Упродовж останніх років Україна зробила вагомі кроки на шляху до імплементації стандартів Європейського Союзу в національне законодавство, що дало змогу змінити застарілу систему публічних закупівель. Так, 2016 року було здійснено системну реформу тендерного процесу, унаслідок якої набрав чинності Закон України «Про публічні закупівлі», який зобов'язує проводити закупівельні процедури через електронну систему ProZorro.

Основною метою електронної системи державних закупівель ProZorro – це запобігання корупції шляхом забезпечення прозорості ринку та створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель для отримання найкращої пропозиції за найнижчою ціною. З огляду на загальні принципи державних закупівель, основою ідеєю, яку закладено в систему ProZorro під час її розроблення, була відкритість даних.

Зокрема, до переваг ProZorro належать такі: закупівлі за державні кошти відбуваються в онлайн-режимі; будь-яка особа може бути віртуально присутньою на аукціоні закупівлі; спроба провести корумпований тендер одразу отримує розголос; система назавжди зберігає історію редагувань і дає можливість переглянути видалені документи; процес вибору переможця є зрозумілим і публічним; будь-який учасник торгів у режимі онлайн може подивитися перелік компаній-учасників і подати скаргу; у сис-

тему викладають повну інформацію про товар, послугу або роботи переможця, зокрема й укладений договір; мінімальним є пакет довідок під час подання пропозиції; документообіг – електронний, зручний інтерфейс для подання пропозиції; постійною є підтримка професійними кол-центрами [1, с. 105].

Охарактеризуємо основні правопорушення, що виникають на кожному етапі проведення державних закупівель.

Під час складання документації конкурсних торгів деякі замовники часто не встановлюють спосіб документального підтвердження відповідності встановленим кваліфікаційним критеріям. Це приводить до того, що учаснику безпідставно відмовляють у процедурі закупівлі, адже сформований документ може не повністю відображати інформацію, що вимагав замовник (часто це пропозиції з найнижчою ціною). Замовнику надано право визначати документи, якими учасник повинен підтвердити відповідність іншим кваліфікаційним критеріям (у разі їх встановлення), але не в довільній формі, а з посиланнями на встановлені законодавством форми документів та визначенням уповноваженого органу, що видає їх, або представити форми цих документів у додатках до тендерної документації.

Встановлення в документації конкурсних торгів вимог, що дискримінують та зменшують кількість потенційних учасників. Такі вимоги встановлюються найчастіше щодо господарської діяльності учасників. Наприклад, вимога щодо певного річного обігу коштів у учасників встановлюються вимоги, що брати участь у конкурсних торгах мають право лише платники податку на додану вартість, встановлення вимоги в документації конкурсних торгів щодо

оплати послуг консультантів стосовно державних закупівель за рахунок учасників.

Трапляються випадки, коли замовник навіть за формального дотримання усіх умов законодавства у сфері закупівлі вибирає конкретного постачальника. По-перше, дуже часто замовники під час оголошення закупівлі прописують у технічній документації якісні характеристики саме конкретного виробника та не зазначають можливості запропонувати іншим постачальникам аналога такої продукції. Іноді це відбувається не навмисно, адже замовник у минулому вже користувався таким продуктом та бажає ще раз його замовити, не довіряючи при цьому іншим постачальникам, що по факту суперечить основним принципам проведення публічних закупівель. Такі випадки зазвичай трапляються через низьку кваліфікацію учасників тендерного комітету замовника [2].

Для підтвердження відповідності учасника кваліфікаційним критеріям та іншим вимогам замовника слід складати документи (довідки), часто саме до складання таких документів висуваються дискримінаційні вимоги. Перелік деяких можливих варіантів таких вимог наведено в таблиці 1.

Також висувається така кількість вимог, що трудомісткість підготовки документів для подання на участь у закупівлі є дуже великою. Це спричиняє більшу імовірність виникнення помилок, що надає більше причин для відмови через формальні помилки. Тому наступним порушенням є неправомірне відхилення замовниками пропозицій конкурсних торгів. Наприклад, до тендерної пропозиції потрібно додавати копії всіх сторінок документів, що вимагає замовник: договорів зі всіма додатками, адже відсутність одного з них може при-

Таблиця 1

Вимоги, що дискримінують та/або зменшують кількість потенційних учасників

Кваліфікаційні критерії	Вимоги, що надаються для підтвердження відповідності Учасника кваліфікаційним критеріям	Зміст порушень
Наявність обладнання та матеріально-технічної бази	Підтвердження наявності власного обладнання та матеріально-технічної бази, необхідної для виконання замовлення.	Ця вимога суттєво зменшує кількість учасників, адже не передбачено представлення орендованого обладнання.
Наявність працівників відповідної кваліфікації, які мають знання та досвід	Надання копій трудових книг працівників, надання копій дипломів про вищу освіту.	Не завжди трудова книжка працівника знаходиться на підприємстві, що бере участь у закупівлі (робота за сумісництвом). Вища освіта не є обов'язковою для низки професій, слід враховувати специфіку закупівель.
Наявність документального підтвердженого досвіду виконання аналогічних договорів	Наявність в учасника досвіду роботи з державними структурами.	Підприємство може мати значний досвід роботи з приватними підприємствами. Форма власності замовника не повинна впливати на якість і можливості виконання умов договору.

звести до відмови. Або, наприклад, через те, що відсутня нумерація аркушів, печатка щодо завір'яння копії документа, який подається; чітко не вказано копію чи оригінал, який слід надати; через непередбачені законом підстави встановлення додаткових підстав для відхилення, наприклад у разі ненадання учасником зразка продукції. Замовники будуть відхиляти пропозиції, що не повністю відповідають вимогам документації, якщо пропозиція конкурсних торгів містить документи, строк дії яких закінчується до дати розкриття пропозицій торгів, або якщо замовники не мають можливості перевірити відповідність представленої документації. Тому важливо, щоб у тендерній документації було прописано помилки, які не вважаються суттєвими, тобто через допущення яких учасник не отримує відмову.

Процедура переговорів із замовниками відбувається без документального підтвердження. Ця процедура потребує максимально об'єктивного підтвердження необхідності її використання як єдино можливої в конкретному випадку [3].

Умови договору про закупівлю відрізняються від змісту акцептованої пропозиції. Конкурсні пропозиції, які отримані після закінчення кінцевого строку їх подання, змістовно не відповідають умовам тендерної документації; або які подані учасниками, що мають ознаки пов'язаних осіб; або коли визначено переможцем постачальника, заявка якого підлягала відхиленню.

Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ) виділяє такі найбільш поширені порушення з боку замовників під час проведення торгів:

- дискримінація в частині відхилення тендерних пропозицій одних учасників та допуск до аукціону чи визначення переможцем учасників, які також не відповідають умовам документації (почастішали випадки вибіркового підходу за наявності в учасників однакових порушень);

- не проведення торгів за процедурою «прекваліфікації» у разі, коли очікувана вартість перевищує 133 тис. євро, тобто необхідно здійснити перехід на відкриті торги з публікацією англійською мовою;

- відхилення переможців торгів через ненадання/невідповідність документів, які не передбачені Законом для їх надання після проведення аукціону [4].

Нерідко можна спостерігати те, що замовники не оприлюднюють у встановленому законодавством порядку оголошення про закупівлі, річні плани закупівель, повідомлення про акцепт пропозицій конкурсних торгів, звіти про результати проведення закупівлі або порушують строки їх розміщення, або публікації містять недостовірну інформацію. Для уникнення проведення процедури закупівлі часто занижують ціну товару, приписують йому невідповідність встановленим замовником потребам [3].

Також протягом останнього часу спостерігається тенденція з боку замовників ускладнювати

тендерну документацію надмірними та складними вимогами до учасників і «приховувати» документи, які повинні надаватися учасниками у складі пропозицій у розділах документації, які не стосуються змісту тендерних пропозицій (розділ оцінки, проекту договору тощо).

Зазначена АМКУ інформація про найбільш типові помилки та проблематику кожного разу за результатами звітного місяця надходить до Кабінету Міністрів України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України для вжиття заходів для системного врегулювання цих проблем [4].

Серед найбільш актуальних правопорушень у країні нині під час здійснення публічних закупівель є:

- правопорушення, що виникають під час складання документації конкурсних торгів;

- встановлення в документації конкурсних торгів вимог, що дискримінують та зменшують кількість потенційних учасників – висунення таких критеріїв оцінки тендерних (цінових) пропозицій, що абсолютно не відповідають вимогам фактичної закупівлі, розроблення технічних умов або технічних завдань із метою сприяння продажу товарів чи послуг або недопущення до участі в торгах потенційних учасників, заходи щодо укладення контрактів із наміром сприяння певному постачальнику;

- неправомірне відхилення замовниками пропозицій конкурсних торгів: відхилення замовниками пропозицій конкурсних торгів може відбуватися через «формальні порушення»;

- процедура переговорів із замовниками відбувається без документального підтвердження;
- умови договору про закупівлю відрізняються від змісту акцептованої пропозиції.

Найбільш поширеними помилками з боку учасників під час підготовки пропозицій, що стає перешкодою для прийняття такої пропозиції, є:

- неналежним чином оформлені банківські гарантії, а саме: відсутність у банківських гарантіях місцезнаходження банків-бенефіціарів – у разі, коли такі вимоги встановлені у тендерній документації; посилення в безумовній гарантії на договір, яким встановлюються умови надання гарантії (без надання самого договору), а також надання банківської гарантії без електронного цифрового підпису;

- ненадання додатків до договорів (аналогічних договорів, договорів на підтвердження матеріально-технічної бази тощо) – у разі, якщо такі додатки визначені договорами як невід'ємні частини;

- не оскарження умов документації щодо неможливості виконання певних умов документації.

Виявлення та припинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, що стосуються спотворення результатів торгів, аукціонів, тендерів, належить до пріоритетних напрямків роботи органів АМКУ. Щомісячно з

жовтня 2017 року проводиться інформування з боку АМКУ про результати роботи Постійно діючої адміністративної колегії з розгляду скарг. «Хоча обізнаність про найбільш типові проблеми зростає, кількість самих скарг не зменшується», – зазначає Голова Антимонопольного комітету України Юрій Терентьєв. Так, за січень 2018 року надійшло 543 скарги, що ненабагато менше порівняно з груднем 2017 року – 550 скарг – і більш ніж у два рази більше, ніж за січень 2017 року – 223 скарги. Загалом за січень 2018 року було розглянуто 349 скарг, 205 з яких були задоволені повністю або частково, тобто факти порушень все ж є [4].

На відміну від інших країн світу, в Кримінальному кодексі України немає жодної спеціальної норми, яка би стосувалася порушень законодавства у сфері закупівель. Водночас правоохоронними органами було відкрито вже не одне досудове розслідування у сфері державних закупівель, загалом з 01.08.2016 року до 19.10.2017 року – 449 процесуальних документів, з них 441 ухвали, 5 постанов та 3 вироки. Варто зазначити, що більшість судових рішень стосується саме учасників закупівель, а не замовників. Також нині немає єдиного механізму щодо кваліфікації порушень у сфері закупівель [5].

Потрібен комплексний підхід до боротьби з корупцією у сфері державних закупівель. У міжнародній практиці є чотири підходи до такої боротьби, а саме психологічні методи, технічні методи, регламентація процесів, репресивні засоби. Слід впроваджувати таку практику в нашій країні [3].

До системи органів контролю у сфері публічних закупівель належать:

– Державна казначейська служба України – перевіряє наявність і відповідність документів замовника та не проводить платежі в разі виявлення порушень;

– Антимонопольний комітет України – контролює дотримання конкуренції під час державних закупівель (викриття змов учасників) і розглядає скарги учасників;

– Державна аудиторська служба України – контролює законне й ефективне витрачання державних коштів. Контроль державних закупівель здійснюється у формі перевірки державних закупівель та моніторингу закупівель. Перевірка державних закупівель полягає у документальному та фактичному аналізі дотримання підконтрольними установами законодавства про державні закупівлі та проводиться органом державного фінансового контролю на всіх стадіях публічних закупівель. Тема моніторингу публічних закупівель нині найбільш актуальна серед закупівельників. Моніторинг закупівель – це аналіз дотримання замовником законодавства у сфері публічних закупівель на всіх стадіях закупівлі шляхом систематичного спостереження та аналізу інформації за допо-

могою електронної системи закупівель з метою запобігання порушенням законодавства у сфері публічних закупівель;

– Рахункова палата України – уповноважена парламентом на здійснення контролю за законним та ефективним витрачанням державних коштів;

– Громадський контроль, банки, правоохоронні органи в межах компетенції, визначеної Конституцією та законами України. До компетенції Мінекономрозвитку не належить, як це було раніше, розгляд скарг, у тому числі стосовно допорогових закупівель, здійснення контролю у сфері публічних закупівель, а також проведення моніторингу закупівель [1, с. 105].

Зокрема, завдяки впровадженню порталу DOZORRO громадський сектор активно долучився до вирішення питань, пов'язаних із корупційними ризиками в державних закупівлях, і досягнув певних позитивних результатів. Портал DOZORRO дає можливість обговорити конкретний тендер із потенційними та наявними постачальниками, дізнатись їхню експертну думку про правильність формулювань у тендерній документації, отримати професійну експертизу тощо. Та головне – це зручний інструмент для управління моніторингом – адже вести облік проконтрольованих процедур та знайдених порушень, дякуючи порталу, стало простіше [5].

Проте неефективне використання цих інструментів приводить до потреби високого рівня контролю у сфері публічних закупівель.

Якщо все ж відбулося порушення, скарги щодо укладених договорів про закупівлю розглядаються в судовому порядку. Фізична чи юридична особа з метою захисту своїх прав і охоронюваних законом інтересів щодо рішення, дії чи бездіяльності замовника, котрі суперечать законодавству у сфері публічних закупівель і внаслідок яких порушено право чи законні інтереси такої особи, має право звернення до органу оскарження чи суду. Усі спори між учасником допорогової закупівлі та замовником, що виникли під час проведення допорогової закупівлі, вирішуються згідно з положеннями, наведеними в Порядку здійснення допорогових закупівель, затвердженому наказом ДП «Зовнішторгвидав України» від 13.04.2016 р. № 35, або відповідно до чинного законодавства України [6].

Висновки. Визначено, що нині наявна велика кількість порушень у сфері публічних закупівель в Україні. Тому контроль у системі державних замовлень є дуже важливим, адже ефективно використання державних ресурсів є пріоритетним завданням будь-якої держави. Позитивним у цьому напрямі є те, що держава стала на шлях вироблення нових механізмів контролю – впровадження системи електронних закупівель ProZorro, запуск авторизованих електронних майданчиків та веб-порталу Уповноваженого органу з питань закупівель, проведення постійного контролю та моніторингу

операцій з державних закупівель, розміщення результатів контролю на моніторинговому порталі DOZORRO тощо.

Отже, основними елементами впливу на ефективність здійснення публічних закупівель повинні стати: жорстка система контролю у сфері державних закупівель, що акцентує увагу саме на моніторингу закупівель; встановлення

чіткої системи штрафів та інших санкцій за порушення у сфері закупівель з боку як учасників, так і замовників; стимулювання впровадження екологічних та інших стандартів підприємствами, заохочення участі малих і середніх підприємств у тендерах, а також підприємств, які використовують працю інвалідів та інших соціально не захищених верств населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурак М.В. Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 103–115.
2. Крамаренко К.І. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 9 (22). С. 22–28. URL: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p21> (дата звернення: 11.11.2019).
3. Тараненко О.П. Сучасні заходи запобігання корупції у сфері державних закупівель. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. Випуск № 2. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej20/PDF/4.pdf>. 14 (дата звернення: 11.11.2019).
4. Антимонопольний комітет України. Офіційний веб-сайт. URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/95116> (дата звернення: 11.11.2019).
5. Івашова Л., Івашов М. Українські реалії та світовий досвід боротьби з корупцією у складі державних закупівель. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2019. № 4. С. 316–343. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2019.04.05> (дата звернення: 11.11.2019).
6. Чумаченко Д. Корупція як соціальне явище у вимірі соціологічного аналізу. *Грані*. 2018. № 21 (2). С. 37–43. URL: <https://doi.org/10.15421/171814> (дата звернення: 11.11.2019).

REFERENCES:

1. Burak M.V. (2019) Korupciyni ryzyky v derzhavnykh oboronnykh zakupivlyakh: shlyakhy minimizatsiji [Corruption risks in public defense procurement: ways to minimize it]. *Jurydychnyj chasopys Nacionalnoji akademiji vnutrishnikh sprav [Law Journal of the National Academy of Internal Affairs]*, vol. 2, no. 18, pp. 103–115.
2. Kramarenko, K.I. (2018.) Koruptsiini ryzyky pid chas provedennia publichnykh zakupivel: vitchyzniana praktyka ta zarubizhnyi dosvid [Corruption risks during public procurement: domestic practice and foreign experience]. *Pravovi horyzonty [Legal horizons] (electronic journal)*, vol. 9, no. 22, pp. 22–28. Available at: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p21> (Accessed 11 November 2019).
3. Taranenko O. P. (2009) Suchasni zakhody zapobihannia koruptsii u sferi derzhavnykh zakupivel [Modern anti-corruption measures in the sphere of public procurement]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka [Public administration: theory and practice] (electronic journal)*. no. № 2, pp. 28–36. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej20/PDF/4.pdf> (Accessed 11 November 2019).
4. Antymonopoljnyj komitet Ukrainy. Oficijnyj veb-sajt. Available at: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/95116> (Accessed 11 November 2019).
5. Ivashova L., Ivashov M. (2019). Ukrainski realii ta svitovyi dosvid borotby z koruptsiieiu u skladi derzhavnykh zakupivel [Ukrainian realities and the world experience of fighting corruption in the fiend of public procurement]. *Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok [Public Administration and Regional Development] (electronic journal)*, no. 4, pp. 316–343. Available at: <https://doi.org/10.34132/pard2019.04.05> (Accessed 11 November 2019).
6. Chumachenko D. (2018). Koruptsiia yak sotsialne yavyshe u vymiri sotsiologichnoho analizu [Corruption as a social phenomenon in the dimension of sociological analysis]. *Hrani [Parties] (electronic journal)*, vol. 21 no 2, pp. 37–43. Available at: <https://doi.org/10.15421/171814> (Accessed 11 November 2019).